

УДК: 37.011.3-051:159.955.4:37(477:438)

ОЛЕНА СЕМЕНОГ, д-р пед. наук, професор
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
Адреса: вул. М. Берлінського 9, м. Київ, 04060, Україна
E-mail: olenasemenog@gmail.com

КРАСА ВЧИТЕЛЬСЬКОЇ ПРАЦІ У РЕФЛЕКСІЯХ УКРАЇНСЬКИХ І ПОЛЬСЬКИХ ПЕДАГОГІВ

АНОТАЦІЯ

На основі лексикографічних джерел, дослідницьких рефлексій відомих українських і польських педагогів Івана Павла II, З. Вятровського, І. Зязюна, Н. Ничкало, Т. Новацького, Г. Сковороди розглядаються цінності людської праці та вчительської праці зокрема. З-поміж існуючих значень у лексикографічних джерелах для розгляду обрано характеристику концепту «праця – натхнення, внутрішня краса людини, духовне багатство, саморозвиток людини». На підставі аналізу літературно-філософсько-педагогічних творів Г. Сковороди зроблено висновок, що процес праці видатний філософ і педагог розглядав як насолоду й відчуття щастя незалежно від його результатів. Досягнути такого щастя можна, слідуючи велінню своєї внутрішньої природи через спорідненість у певному виді вільної трудової діяльності за покликанням. Доведено, що пріоритетна функція вчительської праці за Іваном Павлом II – це виховання людини в Любові, у прагненні до Істини, Краси, Добра, Надії, Свободи, «пробудження людини в людині». Крізь ціннісні виміри Любові, Істини, Краси, Добра, Надії, Свободи, Справедливості, Солідарності розглянуто учительську працю у творчому доробку Т. Новацького і З. Вятровського. Праця вчителя «свобідна», радісна, оптимістична отримує своє істинне призначення виключно тоді, коли слугує джерелом творчого натхнення. У публікаціях і виступах Н.Ничкало праця вчителя постає засобом інтелектуального і творчого потенціалу, досвіду, почуття моральної гідності особистості.

Ключові слова: людська праця, учительська праця, цінності, краса учительської праці, українські педагоги, польські педагоги, Іван Павло II, З. Вятровський, І. Зязюн, Н. Ничкало, Т. Новацький, Г. Сковорода.

ВСТУП

Сенс життя у праці – істина безперечна. Саме у праці – наше здоров'я, краса, свобода, велич існування, культура, мораль, самовдосконалення, самореалізація. Іван Павло II визнавав працю однією з підвалин людського існування, основою творення цінностей. Як універсальну цінність й енергетичний рушій усього світу розглядає людську працю З. Вятровський [16]. Хто жаліється на працю, – писав В. Ястшемський, – той не зрозумів життя: вона є важелем, що всім рухає. Відпочинок – то смерть, а праця – то життя [12, с. 3]. Лише через працю, – переконував польський педагог Т. Новацький, – людина пізнає світ, правдивість і ефективність існування якого підтверджується результатами і досягненнями людської діяльності, з-поміж яких – наукові й літературні тексти, картини, пісні, гімни, духовний наробок. Саме у процесі досягнення результатів праці відбувається особистісне, професійне зростання людини, – зауважує український учений Н. Ничкало, – й ефективність цього процесу залежить від ступеня різнобічності, продуктивності, творчого характеру трудової діяльності людини в різних соціально-

економічних сферах [7, с. 23]. Таку різнобічну характеристику повною мірою відносимо до вчительської праці. Кожна праця заслуговує на повагу, проте вчительську працю вважають однією з найбільш складних і благородних у світі.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

У межах статті на основі лексикографічних джерел, дослідницьких рефлексій відомих українських і польських педагогів Івана Павла П, З. Вятровського, І. Зязюна, Н. Нічкало, Т. Новацького, Г. Сковороди окреслимо цінності людської праці та вчительської праці зокрема.

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Глобалізаційні й інтеграційні процеси у світі актуалізують увагу до досліджень у галузі педагогіки праці й проблеми вчительської праці в цьому контексті. З-поміж українських і польських учених, які потужно досліджують цей напрям, – З. Вятровський, І. Зязюн, Н. Нічкало, Т. Новацький, В. Рибалка. Системно-логічний і феноменологічний аналіз поняття праці здійснили фундатори польської педагогіки праці З. Вятровський і Т. Новацький. Концепцію педагогіки праці активно втілює у реалії українського вчителя видатний український філософ і педагог І. Зязюн. Глибокі міждисциплінарні дослідження з проблем людини праці різного віку, соціального і професійного досвіду, проблем вибору професії, мотивації професійного навчання, адаптації та особливостей праці на різних етапах професійного розвитку виконує Н. Нічкало. Спільне у цих дослідженнях – прагнення авторів розкрити цінності людської праці загалом і красу вчительської праці зокрема.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Концепт «праця», як показує аналіз лексикографічних джерел, тривалий час уживався зі значенням «важке існування, мучення, тягарі, повинність, труднощі, клопіт, подвиг». Узагальнення фольклорних і художніх творів дозволяє розширити і поглибити реалізацію концепту «праця», зокрема, у таких напрямках: «праця – труднощі, туга, турботи, втома», «праця – благо, добро», «праця – «здоров'я», «праця – натхнення, краса, внутрішня краса людини, духовне багатство, саморозвиток людини». У статті зупиняємося на характеристиці концепту «праця – натхнення, внутрішня краса людини, духовне багатство, саморозвиток людини».

Наполегливу працю безпосередньо пов'язують з матеріальним добробутом. Підтвердженням цьому є етимологія лексеми «добрый», що означає форму, посуд, річ, знаряддя, інструмент, майно [1, с. 123]. Виготовлення предметів першої необхідності й прикрас сприяло виникненню слів «вигода», «користь», «благо» і, як наслідок, – оцінних понять прекрасного, доброго, благородного.

Саме праці, попри всю її важкість, народ віддає перевагу перед лінощами, бо «праця є благо», а працьовитість є однією з основних цінностей, які характеризують людину в побутовій свідомості всіх народів. Основу цих цінностей складають заповіді загальнолюдських цінностей: люби родичів своїх, не залишай в біді приятеля свого, самовдосконалюйся Розум, Тіло, Душу. О. Забужко уособлює життя з працею і молитвою. Про значення праці в житті свідчать й українські та польські прислів'я: *Кожна робота легка, коли охоче її робити; Як є охота, то й під гору потягне, а як нема, то і з гори не трутуть* [13, с. 298]; *Bez ochoty niespore roboty Sama się robota w palcach robi, kiedy się z ochotą pracuj; Sama się robota w palcach robi, kiedy się z ochotą pracuje* [17, с. 46].

Достатньо обґрунтованими є визначення праці, запропоновані польськими вченими. Подамо їх узагальнено за працями Н. Нічкало [7–11] та І. Зязюна [3]. Зокрема, С. Кльонович працею характеризує будь-яку доцільну діяльність людини, що відбувається в чіткому

зв'язку з впливом чинника зовнішнього середовища та задовольняє довільні людські потреби, створює матеріальні й духовні блага, забезпечуючи тим самим відповідну суспільну та економічну позицію. Т. Новацький у науково-довідковому виданні «Лексикон праці» презентує працю як певну форму діяльності людини, що має доцільний характер і реалізується за прийнятим планом та кінцевим ефектом. Людину праці польський учений Ф. Знанецький називає творчою істотою, індивідуальність якої полягає у створенні власного внеску у справу почасті під дією вродженого потягу і творчого інстинкту, почасті під впливом суспільства, яке пробуджує в людині почуття обов'язку працювати, усвідомлення корисності праці та любов до неї.

Людина природна (хлібороб) і її «сродна» праця, тобто праця, до якої людина має природний нахил, хист, певні здібності, добре описана в літературно-філософсько-педагогічних творах Г. Сковороди. Мертвою Мислитель називав душу, яка не знайшла спорідненої праці, не віддана своєму природному ділу [14, с. 432]. Идеалом суспільства для Г. Сковороди було суспільство працівників, які пізнали радість творчої праці: «...пчела есть герб мудрого человека, в сродном деле трудящагося» [15, с. 126].

Процес праці видатний філософ розглядав як насолоду й відчуття щастя незалежно від його результатів. У притчі «Вдячний Еродій» Г. Сковорода пише, що природа добра, наймудріша, вона все створила і дає своїм створінням знання, моделі поведінки, необхідні для життя. Вчитель і лікар – лише помічники природи, а не її володарі: «Всяка справа спіє, якщо вона вказує дорогу. Не заважай тільки їй, а коли можеш, усувай перешкоди і промощуй шлях для неї, дійсно сама вона чисто і вдало все виконає. Клубок сам собою покотиться згори, відсунь лише камінь, що стоїть на перешкоді. Не вчи його котитися, а лише допомагай. Яблуні не вчи родити яблуко, вже сама природа її навчила» [14, с. 436]. Суб'єктивним виявом людського щастя Г. Сковорода вважав внутрішній світ, сердечність, душевність. Досягнути такого щастя можна, слідуючи велінню своєї внутрішньої природи через спорідненість у певному виді вільної трудової діяльності за покликанням.

У цьому контексті варто згадати вихованців Макаренка, які вже встигли побувати «на дні» суспільного життя. Благородні вчинки і безкорислива праця під керівництвом учителя дала змогу радісно «забриніти струнам у їхніх душах».

«Пробуджувати людину в людині» закликав Понтифік. Словом, переконанням, вірою, працею Іван Павло II прагнув утверджувати глибоку повагу до життя й гідності Людини. «Насамперед праця є, власне, даром і законом Божим, який становить сутність його як суб'єкта. Вона є природною властивістю й обов'язком, особливо дорослої людини, яка у професійній діяльності існує орієнтовно сорок років людського життя. Вона є умовою формування людської екзистенції й утвердження справжності», – проголосив Іван Павло II [4]. На виняткову роль праці людини він звертав увагу у промові, яку виголосив на 68 сесії Міжнародної Організації Праці в Женеві 15 червня 1982 р.: «Праця містить той головний вимір людського існування, згідно з яким будується щоденне життя людини, з якого людина черпає власну гідність, але в якому водночас міститься певна міра людських зусиль, страждань, а також кривди й несправедливості, що глибоко проникли в суспільне життя як окремих народів, так і міжнародної спільноти» [4].

Іван Павло II називає працю неодмінним супутником життя людини в її щоденному зусиллі і шляхом до будівництва людського світу. Вчитель у наукових студіях і виступах Понтифіка виступає як «вірний товариш», «помічник», його пріоритетна функція – виховання людини працею, а «вчительський діалог є дружнім і

відкритим». Професію вчителя він вважав релігійним покликанням: якщо не «вистачить власної мотивації, вчительське покликання «відірветься від кореня» [5, с. 123].

Разом з тим, Іван Павло II не сприймав авторитарної ролі вчителя, спонукав замислитися над сутністю свободної, радісної, оптимістичної вчительської праці, над її відповідальністю, розсудливістю, мудрістю, духовною глибиною, мета якої – своїм потужним знанням досвідом і життєвою мудрістю сприяти розкриттю моральної гідності, здібностей, впливати на формування морально-духовних якостей молодих громадян. Святий Отець називав дітей «даром життя», «даром Бога», «посмішкою неба, подарованою землі», «справжніми коштовностями сім'ї і суспільства», «надією, яка постійно розцвітає наново, майбутнім, яке завжди залишається відкритим» [5, с. 134]. Наголошував Іван Павло II і на посиленості фізичної й розумової дитячої праці, про що має добре пам'ятати вчитель, проєктуючи урок чи виховне заняття.

Ідеєю «поваги до дитини» пронизана драматична поема І. Драча «Дума про вчителя», у якій вчитель постає перед «судом» визначних педагогів світу Й. Песталоцці, Г. Сковороди, Я. Корчака і А. Макаренка, бо «все на світі – з дитини. І в дитині – кінець», то ж «дорослі, знайте: сонце – з душ дитячих».

«Рука, що створює» – так називає Тадеуш Вацлав Новацький свою книгу, наскрізною ідеєю якої проходить теза, що і через понад п'ять з половиною мільйонів років побут людини і її матеріальний світ залежить головним чином від праці рук, і навіть потужні технологічні системи не спроможні замінити людських рук у багатьох видах діяльності. Символ руки використовує також І. Зязюн у книзі «Педагогіка добра». Зокрема батькові руки, «дужі, трудові, теплі і напрочуд надійні, золоті», виступають у книзі символом міцного господаря і захисту. Справжнім університетом праці для майбутнього вченого стала родина, в якій, «свято зберігаючи культуру предків і християнську віру та дотримуючись правил надзвичайно гуманної християнської етики, прищепили вміння виживати за будь-яких життєвих негараздів і отримувати велику естетичну насолоду від життя...» [2, с. 15].

Крізь ціннісні виміри Любові, Істини, Краси, Добра, Надії, Свободи, Справедливості, Солідарності розглядається праця у книзі Т. Новацького «Людська праця. Аналіз поняття». Саме праця – аргументовано доводить учений – є основою творчості, головним засобом і передумовою самовдосконалення й самореалізації людини [12, с. 163]. Тадеушу Новацькому праця нагадує вхід у лабіринт, лабіринт знання, з ознаками обумовленостей і контекстів цього виду активності людини. Праця вчителя «свобідна», радісна, оптимістична, за Т. Новацьким, отримує своє істинне призначення виключно тоді, коли слугує не тільки джерелом існування, а й джерелом творчого натхнення і насолоди [12, с. 36].

Н. Ничкало, ґрунтовно дослідивши аспекти наукових пошуків таких польських учених, як Т. Новацький, З. Вятровський, Я. Карней, К. Чарнецький [7–11], акцентує увагу наукової громади на дослідженні обов'язковості праці, професійного розвитку упродовж життя, професійних кваліфікацій і компетенцій, організації праці, умов якісної професійної діяльності, розвитку професійної особистості, на обґрунтуванні аспектів психопедагогіки праці і приходять до висновку – звеличити, збагатити людину, зробити її життя справді повноцінним і багатогранним може лише творча праця.

У гуманістичному суспільстві актуалізується проблема розвитку вчителя, котрий успішно володіє мистецтвом аксіологічної взаємодії, впливає на процес самопізнання і саморозвитку молодих громадян України як самодостатніх й успішних у національному і глобальному просторі. «Розвиток нації можливий лише за наявності

освіченого, високодуховного, інтелігентного, професійного учительства, кредо якого – педагогічна майстерність», – наголошує Н. Ничкало [10, с. 43]. Нелля Ничкало керується у своєму житті ідеями Ліни Костенко щодо свободної і відповідальної праці, результати якої передають іншим: «Різні бувають естафети. Воїни воїнам передадуть багнети. Майстри майстрам – свої таємниці...» [6].

Кожною публікацією, виступом, порадою Н. Ничкало нагадує своїм учням, що життя – це цінний дарунок, велика відповідальність, важка праця мозку і серця. Цей процес складний, неперервний у часі і просторі, спрямований на вдосконалення власних дій до найвищого рівня – майстерності. Праця є основною формою життєдіяльності як окремої людини, так і суспільства, виступає провідним чинником соціогенезу. Разом з тим вона є засобом самовираження та самоствердження особистості, реалізації її інтелектуального і творчого потенціалу, досвіду, почуття моральної гідності.

ВИСНОВКИ

Огляд наукових робіт, у яких розглядаються проблеми педагогіки праці, дозволяє дійти певних висновків. Так, Г. Сковорода розглядав процес праці як насолоду й відчуття щастя незалежно від його результатів. Досягнути такого щастя можна, слідуючи велінню своєї внутрішньої природи через спорідненість у певному виді вільної трудової діяльності за покликанням. Пріоритетна функція вчительської праці, за Іваном Павлом II – це виховання людини в Любові, у прагненні до Істини, Краси, Добра, Надії, Свободи, «пробудження людини в людині». Кризь ціннісні виміри Любові, Істини, Краси, Добра, Надії, Свободи, Справедливості, Солідарності розглядається учительська праця у творчому доробку Т. Новацького і З. Вятровського. Учені доводять, що праця вчителя «свобідна», радісна, оптимістична, отримує своє істинне призначення виключно тоді, коли слугує джерелом творчого натхнення. Узагальнення публікацій і виступів Н. Ничкало переконливо доводить, що праця вчителя є засобом інтелектуального і творчого потенціалу, досвіду, почуття моральної гідності особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етимологічний словник української мови: У 7-т. / [Ред. кол. О. С. Мельничук (гол. ред.), І. К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко]. – Т. 1. – К. : Наук. думка, 1982. – С. 123.
2. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : Наук-метод. посіб / І. А. Зязюн. – К. : МАУП, 2000. – С. 15.
3. Зязюн І. Творчий доробок Тадеуша Новацького – гімн людині праці / І. Зязюн // Людська праця. Аналіз поняття / Т. В. Новацький; [пер. з пол. Юлії Родик]. – Львів : Літопис, 2010. – С. 173–176.
4. Іван Павло II відповідає на питання Вікторіо Мессорі [Електронний ресурс]. – 1995. – Режим доступу: <<http://dyvensvit.org/audio/7884.html>>.
5. Іван Павло II. Пам'ять та ідентичність. Бесіди на зламі століть / Іван Павло II / [Пер. з італ. М. Прокопович]. – Львів : Літопис, 2005. – С. 123–134.
6. Костенко Л. Естафети [Електронний ресурс] / Ліна Костенко. – Режим доступу: <<http://poetyka.uazone.net/default/pages.phtml?place=kostenko&page=kost12>>.
7. Ничкало Н. Ідея суспільства знань і праці в наукових пошуках / Н. Ничкало // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2010. – № 3. – С. 22–28.
8. Ничкало Н. Г. Педагогіка праці і професійна підготовка в системі педагогічних наук / Н. Г. Ничкало // Розвиток педагогічних наук в Україні і Польщі на початку XXI століття : зб. наук. пр. НАПН України, Інституту педагогічної освіти і освіти

дорослих НАПН України, Комітету педагогічних наук Польської академії наук. – Черкаси–Київ, 2011. – С. 142–152.

9. Ничкало Н. Г. Професійна педагогіка у контексті розвитку людського капіталу [Електронний ресурс] / Н. Г. Ничкало. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sitimn/2010_23/Profesiina_pedagogika_u_konteksti_rozvtuku.pdf>.

10. Ничкало Н. Г. Учитель в образовательном пространстве: международный и украинский опыт / Н. Г. Ничкало // Педагогическое образование в государствах-участниках СНГ: современные проблемы, концепции, теория и практика : сб. науч. статей Междунар. науч.-практ. конф. (Санкт-Петербург, 25–26 октября 2012 г.). – Ч. 1. – СПб., 2012. – С. 42–57.

11. Ничкало Н. Філософія освіти і педагогіка праці в науковій діяльності професора Зигмунта Вятровського / Нелля Ничкало // Педагогіка і психологія проф. освіти. – 2009. – № 1. – С. 253–260.

12. Новацький Тадеуш В. Людська праця. Аналіз поняття / Тадеуш В. Новацький; [пер. з польськ. Юлії Родик]. – Львів : Літопис, 2010. – 181 с.

13. Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / [Упоряд. М. М. Пазяк]. – К. : Наук. думка, 1989. – С. 298.

14. Сковорода Г. Пізнай в собі людину / Г. Сковорода. – Львів. : Світ, 1995. – С. 432–436.

15. Сковорода Г. Повне зібрання творів. У 2 т. / Г. Сковорода. – Т. 1. – К. : Дніпро, 1973. – С. 126.

16. Wiatrowski Z. Praca człowieka – wątpliwości, nieporozumienia i realia / Z. Wiatrowski // Semper in Altum. Zawsze wzwyż / red.: ks. Prof. Dr hab Jan Zimny, Prof. Dr hab Nella Nyczkało. – Stalowa Wola : Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 2010. – S. 613–615.

17. Przysłowia polskie / [Wyb. i opracow. K. Stefańska-Jokiel]. – Wrocław : Wyd. Europa, 2006. – S. 46.